

– участь Потоцьких, наприклад Александра і Софії Кісельової, у житті польської спільноти у вигнанні носила швидше неоднозначний характер. У першому випадку бачимо лише фінансову підтримку еміграції, а в другому – активну участь у політичному житті поляків за кордоном.

Джерела та література

1. Łojek J. Dzieje zdrajcy. – Katowice, 1988.
2. Смолій В.А. Возз'єднання Правобережної України з Росією. – Київ, 1978.
3. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАУК). – Ф.49. – Оп.1. – Спр.2169.
4. Łojek J. Potomkowie Szczęsnego: Dzieje fortuny Potockich z Tyłczyna. – Lublin, 1988.
5. Łojek J. Dzieje rięknej Bitynki: Opowiesc o zyciu Zofii Wittowej (1760-1822). – Warszawa, 1975.
6. Артамоновъ Н.Н. Потоцкій, графъ Станиславъ-Феликсъ // Русскій Биографическій словарь. – Т.ХІІ. Плавильщиковъ-Примо. – Санкт-Петербург 1905.
7. Rostworowski E. Potocki Stanislaw Szczęsny (Feliiks) // Polski Słownik Biograficzny. – Tom XXVII. Pniowski Jan – Potocki Ignacy. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1983.
8. Zychliński T. Złota księga szlachty Polskiej. Rocznik XIV. – Poznań, 1893.
9. Konarska B. Potocki Aleksander // PSB. T.XXVIII/1. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1984
10. ЦДІАУК. – Ф.49. – Оп.2. – Спр.1440.
11. ЦДІАУК. – Ф.533. – Оп.2. – Спр.664.
12. Багалій О. Матеріяли до історії декабристського руху в Україні // Нариси з соціально-економічної історії України: Праці комісії соціально-економічної історії України / За ред. Д.І. Багалія. – Т.1. – Київ, 1932.
13. ЦДІАУК. – Ф.467. – Оп.1. – Спр.55.
14. ЦДІАУК. – Ф.533. – Оп.2. – Спр.734.
15. ЦДІАУК. – Ф.533. – Оп.2. – Спр.1066.
16. ЦДІАУК. – Ф.445. – Оп.1. – Спр.2.
17. ЦДІАУК. – Ф.445. – Оп.1. – Спр.25.
18. ЦДІАУК. – Ф.445. – Оп.1. – Спр.59.
19. ЦДІАУК. – Ф.445. – Оп.1. – Спр.2.
20. ЦДІАУК. – Ф.442. – Оп.68. – Спр.155.
21. ЦДІАУК. – Ф.445. – Оп.1. – Спр.1.
22. ЦДІАУК. – Ф.442. – Оп.1. – Спр.2629.
23. Chrzęszczewski A. Pamiętnik oficjalisty Potockich z Tyłczyna. – Wrocław, 1976.
24. ЦДІАУК. – Ф.489. – Оп.1. – Спр.60.
25. Zielińska T. Poczę polskich rodów arystokratycznych. – Warszawa, 1997.
26. ЦДІАУК. – Ф.442. – Оп.810. – Спр.111.
27. Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона. – Т.ХV. – Кн.29. – Санкт-Петербург, 1895.
28. Пушкин А.С. Сочинения в трех томах. – Т.2. – Москва, 1986.
29. Третьякова Л. Вечный идол. Новеллы о женских судьбах. – Москва, 2000.
30. Zdrada J. Kisieliowowa z Potockich Zofia // PSB. – Т.ХІІ/3. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1980.

Кривошея И. И. Графы Потоцкие в польской эмиграции XVIII-XIX веков

Анализируются роль и место графов Потоцких в польской эмиграции. Обращается внимание на различные причины (политические, личные), которые заставляли представителей рода эмигрировать.

Ключевые слова: Потоцкие, Российская империя, польская эмиграция.

Kryvosheya I. I. Counts Potockis in polish emigration (18th – 19th centuries)

Role and place of Counts Potockis in Polish emigration have been shown. Different reasons (political, private) for the family's emigrating have been paid attention to.

Key words: the Potockis, Russian Empire, Polish emigration.

УДК 94:273(477.64)

Н. Г. Максимчук

ЗАСЕЛЕННЯ СТАРООБРЯДЦЯМИ СЕЛА ВЕЛИКА ЗНАМ'ЯНКА

У статті висвітлюється заселення села Велика Знамянка, що розпочалося у 1786 році. Основну масу переселенців складали старообрядці з с. Знамянка (сучасної Кіровоградської області). Переселив їх сюди князь Г. Потьомкін, у якого було завдання заселити край, який відійшов Російській імперії. Розглядаються умови переселення та подальший розвиток села.

Ключові слова: Велика Знамянка, заселення, Г. Потьомкін, старообрядці.

На сучасному етапі розвитку української історії відбувається актуалізація досліджень з регіоналістики. Для створення загальноукраїнського історичного нарративу важливим є різнобічне вивчення окремих аспектів краєзнавства, що дозволить більш комплексно та об'єктивно відобразити загальні історичні процеси. Дослідження даного питання на прикладі окремого населеного пункту дозволить конкретизувати загальні напрямки історичного процесу.

У XVIII ст. князю Потьомкіну як наміснику Таврійського краю, який ввійшов до складу Російської імперії, було надано наказ його заселити. Розглядаючи дане питання можна прослідити як Потьомкін впорався зі своїм завданням. Існує багато версій стосовно місця осідання новоприбулих селян, причин, з яких головні переселенці – старообрядці – знайшли собі інше місце для заснування поселення, які пільги були надані князем новим переселенцям Таврійського краю.

Відомості про заселення села Велика Знамянка містяться лише в контексті інформації про переселення старообрядців на узбережжя Дніпра наприкінці XVIII ст. Зокрема, можна виділити книгу А. В. Макидонова «К светской и церковной истории Новоросии (XVIII-XIX вв.)», в якій подаються листування Г.О. Потьомкіна та І.М. Синельникова, де вони обговорюють імовірні місцевості для переселення, повідомляють селян про тутешні сприятливі природні умови та пільги, запропоновані старообрядцям для кращих умов їх проживання. Переселення на територію сучасних сіл Велика Знамянка, Водяне та смт. Кам'янка-Дніпровська почалося з 1785 року – це були маленькі сім'ї, про які розповідається в листуванні. Потьомкін та Синельников слідували за всіма діями у цій місцевості. Також деякі відомості можна знайти у місцевих газетах, таких як «Знамя труда», «Новини дня», де інформацію подають місцеві жителі з своїх домашніх архівів або співробітники Кам'янського музею де зберігається багато старих книжок, мемуарів, газет та документів.

Проблема полягає у тому, що існує дві дати заснування села Велика Знамянка. Перша дата – серпень 1785 р., коли Г.О. Потьомкін у своїй доповіді цариці повідомляє про початок заселення у числі 40 сімей. Проте велика частина прибулих селян не захотіла селитися на відведеній місцевості, де нині розміщена Кам'янка-Дніпровська. Вони самовільно зайняли місцевість, яка пустувала в пониззях річки Конки. Однак, оскільки вся земля по Конці до урочища Лепетихи кілометрів з 30 у довжину після зруйнування Запорізької Січі вже була пожалувана князю В'яземському, тому їх звідти вигнали. Заснувавши друге поселення вище нині села Водяне, селяни і там не змогли прижитись. Покидали цю місцевість вони загалом через несприятливі кліматичні умови: зарослі в плавнях, падіння рогатої худоби через мошку та інше [1; 3]. Селяни боролися з своїми недугами, адже місцевість була вільна просто не обжита.

Втретє селяни оселились вище Білозерського лиману. Першими офіційними засновниками і поселенцями Великої Знамянки були селяни з села Знамянка Єлисаветградської провінції, які прибули сюди весною 1786 року у кількості 172 дворів на запрошення князя Г.О. Потьомкіна [1-5].

Ще у 1752 році у Правобережну Україну переселилось багато руських старообрядців з Австрії, Молдавії, Польщі, які втекли туди за Петра І. На відведених їм землях вони заснували декілька сіл, укріплених від татарських набігів. З цих сіл найбільш поширеним і багатим було с. Знамянка. Нині це місто Знамянка, районний центр Кіровоградської області [1].

У 1783 році знамянські старообрядці, які вийшли з Молдавії, разом з московськими та чернігівськими старообрядцями, послали депутацію до Г.О. Потьомкіна для прошення права мати свого єпископа, на цю депутацію князь відповів відмовою але у свою чергу скориставшись нагодою, що старообрядці не приходять до згоди з церквою у своїй місцевості, запропонував їм переселитися до Таврійського краю з можливістю мати свого єпископа у новому поселенні. Потьомкін обіцяв їм нові будинки не гірші за їх старі, землю без сплати податків на 8 років. Селяни погодились на ці пропозиції – для них це був кращий варіант. Так ці старообрядці і потрапили у Таврійський край назвавши своє село Велика Знамянка – імені Єлисаветської Знамянки, з якої прийшли. Осідали тут служили й бігли солдати, а також кріпаки – втікачі з Росії [4, с.50].

Переселенцям було сплачено матеріальну допомогу від казни по 50 рублів на двір і компенсацію за покинуті будинки, дані пільги на сплату податків на 8 років. Один з перших поселенців Знамянки, священик Карп Маркіанов, у своїх мемуарах писав про труднощі, які переживали переселенці, пов'язані з природними умовами, певні пропозиції виконувались не відразу – селяни не відразу жили в своїх обіцяних будинках. С кожним роком життя ставало кращим, місцевість обживалась, природні умови ставали більш нормальними для землеробства. З'явилася можливість більш продуктивно займатись скотарством; селяни поступово почали звертати увагу на майбутнє садівництво. Головна, не відразу вирішена проблема, була пов'язана з церквою [4, с.52]. Через рік 17 травня 1787 року Катеринославській і Херсонско-таврический архієпископ Амвросій (Аврам Серебренников, 1745-1792) поблагословив грамотою, «по проханню Таврійського губернатора, новонаселеної слободи Знамянки священика Карпа Маркіанова з причтом, в новину, з розібраної каплиці, церква в іменуючому Знамення Пресвятої Богородиці» закласти. Обряд закладки церкви архієпископ доручив провести «нікопольському Покровської церкви протопопу Григорію Кременчуцькому». До 1788 року знамянці вже настільки обжилися на новому місці, що побажали влаштувати у себе в селищі «одного торгу в кожний тиждень щопонеділка і трьох ярмарок», про що і представили прохання правителю Таврійської області дійсному статському раднику Василю Васильовичу Каховському (1738-1794). Потьомкін схвалював всі дії селян які не потребували великого його втручання і які прищвидшували розвиток поселення. На території села існує багато переказів щодо причин прискорення розвитку місцевості, з одного боку він справді намагався допомогти селянам, з іншого боку хотів вислужитись перед імператрицею, що він зміг приборкати цю дику місцевість. Поступово в слободі почало рости населення за рахунок кріпосних селян, які втікали від своїх поміщиків з Росії та Півночі України [4, с.54-55]. Тут вони ставали вільними, могли жити на повних правах переселенців, їх не хто не розшукував. Про швидке збільшення населення говорить статистика: на 1864 рік тут проживало 5657 чоловік, у 1884 році – 20394, у 1905 році – 26000 та у 1915 році – 20390 чоловік. Займалися вони загалом землеробством та скотарством, поступово розвивалися садівництво та виноградарство.

Можна виділити ще один цікавий факт, судячи з усього матеріалу село Велика Знам'янка було заселене раніше ніж смт. Кам'янка-Дніпровська (тоді Мала Знам'янка). Як розповідають працівники музею, їх завжди питають, чому село таке довге. Проаналізувавши дані матеріали можна зробити висновок, що при заселенні всі старообрядці хотіли жити ближче до плавнів, тому вони селилися уздовж берега, а коли село почало зростати вишир, то його зрівняли з першою вулицею. Ця перша вулиця тоді називалась Червоною (а нині Леніна).

Природні умови сприяли розвитку скотарства та рибальства, однак у після формений період основним заняттям населення стало хліборобство, садівництво, городництво та виноградарство. Селяни орендували у Рогачицькій економії поміщицьку землю, відбуваючи панщину – так звану місячину, а також «світські» повинності, платили казенний податок – 56 копійок з ревізької душі. Оскільки такі податки для багатьох становили пересічно 12 карбованців 50 копійок з селянина.

Особливо тяжким було становище бідноти, яка хоч і користувалась земельними наділами, але не мала ні тягла, ні інвентарю та змушена була повністю або частково здавати свої наділи в оренду заможним селянам і йти в найми.

Таким чином, заселення села Велика Знам'янка відбулося у 1786 році. Основну масу переселенців склали старообрядці з с. Знам'янка Кіровоградської області у 1786 році. Вони були вихідцями з Молдавії, Румунії. Переселив їх сюди князь Г. Потьомкін, у якого було завдання заселити край, який відійшов Російській імперії. Розглянули умови переселення та подальший розвиток села.

Перспектива подальших досліджень у даному напрямку буде доцільною для встановлення загальної картини регіону. На даному етапі розвитку науки, усної історії, проводяться етнографічні експедиції, збираються щоденники, мемуари та інше, які можуть допомогти знайти унікальні свідчення та матеріали. Сучасна наука звертає більшу увагу на дослідження простого селянина, намагаються якомога більше дослідити цю інформацію з уст пересічного громадянина окремо від документальних матеріалів.

Джерела та література

1. Грязнов И. Год основания: [К 170-летию Каменки-Днепровской] // Знамя коммунизма. – 1956. – 19 декабря.
2. Історія міст і сіл УРСР. Запорізька область. – К., 1970.
3. Зетченко А. К 200-летию Каменки-Днепровской. Путь борьбы // Знамя труда. – 1985. – 21 декабря.
4. Зетченко А. Край мой – гордость моя. Каменка Днепровская: страница истории // Знамя труда. – 1980. – 25 октября.
5. Макидонов А.В. К светской и церковной истории Новоросии (XVIII-XIX вв.). – Запорожье, 2004.
6. Памяти нашего прошлого // Знамя труда. – 1998. – 6 мая.

Максимчук Н. Г. Заселение старообрядцами села Большая Знаменка

В статье освещается заселение села Большая Знаменка, которое началось в 1786 году. Основную массу переселенцев составили старообрядцы из с. Знаменка (современной Кировоградской области). Переселил их сюда князь Г. Потемкин, у которого было задание заселить край, отошедший к Российской империи. Рассматриваются условия переселения и дальнейшее развитие села.

Ключевые слова: Большая Знаменка, заселение, Г. Потемкин, старообрядцы

Maksymchuk N. G. Colonization of Velyka Znamyanka village by the Old Believers

In this article it is reported that the setting of village Velyka Znamyanka took place in 1786. It is informed that basic mass of migrants was старообрядцы from s. Znamyanka of Kirovogradskaya region in 1786. They were migrants from Moldavia, Romania. The prince H. Potemkin transmigrated them here because he had had the task to populate this place which was taken by Russian empire. It is concluded that старообрядцы transmigrated three times while the best area for their dwelling was found.

Key words: Velyka Znamyanka, colonization, G.Potyomkin, Old Believers

УДК 94:37(477.64)“17/18”

О. А. Бондарчук

РОЗВИТОК ОСВІТИ В ЗАПОРІЗЬКОМУ КРАЇ (КІНЕЦЬ XVIII – XIX СТОЛІТТЯ)

Пропонована стаття являє собою ретроспективний огляд та аналіз розвитку освіти в Запорізькому краї залежно від історичних каталізаторів. У роботі характеризується суттєвий внесок у становлення освіти визначних постатей періоду кінця XVIII-XIX ст. Проаналізовані загальні статті Статуту навчальних закладів Російської імперії та їх вплив на специфіку освіти в Олександрівському повіті.

Ключові слова: гімназія, грамота, губернія, земство, наука, освіта, пансіонат, повіт, реформи, статут, церковний прихід, школа, училище.

Історична доба, що розглядається, в Запорізькому краї, як і в усій Російській імперії, характеризується наростаючими змінами в економічному, соціальному, а також культурному відношенні. Великого значення набув розвиток освіти. Адже тільки при наявності освічених людей можна зміцнити національну самосвідомість, а також сформувати та консолідувати націю.

Її сьогоденний стан пов'язаний з минулим та ґрунтується на критичному використанні історичного досвіду, що засвідчує актуальність проблеми вивчення еволюції змісту і форми освіти.